

EXPO 58 ALS OERKNAL VAN DE NEDERLANDSE ROCK-'N-ROLL

Een verhaal over The Tielman Brothers, brand en postkoloniaal ongemak

In de nacht van 26 op 27 augustus 1958 ging in het Attractiepark van de Expo in Brussel het grotendeels uit bamboe opgetrokken Hawaïaan Village in vlammen op. Hoe merkwaardig het ook klinkt: die gebeurtenis markeert voor pophistorici en -journalisten in Nederland de doorbraak van rock-'n-roll van eigen bodem. Het in 2017 verschenen boek *Helden van toen: The Tielman Brothers en de Nederlandse rock-'n-roll 1957-1967* werpt meer licht op de manier waarop die band na de brand uit de as herrees, en voegt relevante details toe aan het verhaal over de impact op de Nederlandse popgeschiedenis. Zestig jaar na datum kunnen we de balans opmaken van de oerknal van Expo 58.

_ LUTGARD MUTSAERS

De doorbraak vond plaats vanuit een opvallende beweging in de muziek die, ook internationaal, bekend is als indorock. Centraal in dat verhaal staan de Tielman Brothers, de band van vier broers die in 1957 als gevolg van de politieke situatie in Indonesië (voormalig Nederlands-Indië) met hun ouders en zus naar Nederland waren verhuisd. Als kinderen al hadden ze voor de koloniale bovenlaag opgetreden met folkloristische muziek en dans. De grote lijnen van hun bandbiografie heb ik dertig jaar geleden uit de eerste hand opgetekend in *Rockin' Ramona. Een gekleurde kijk op de bakermat van de nederpop*.

Een absolute oerknal was rock-'n-roll in Amerika niet geweest. De muziek was herkenbaar als een frisse mix van diverse tradities met een relatief nieuwe elektrische bandsound. De teksten en de marketing waren gericht op jongeren: leeftijd was de bindende factor van de rock-'n-rollgeneratie. Maar ouders, opvoeders en geestelijke leiders wilden een vinger in de pap, en de conservatieve lobby vond gehoor bij platenbazen en media. Daardoor stokte rock-'n-roll in zijn wilde, seksueel geladen vorm, om over te gaan in ongevaarlijke tienermuziek in verschillende genres, waaronder rock-'n-roll in enge zin: gitaarbandmuziek om op te dansen.

Baanbrekend was de keuze van de fans voor *the real thing*, het origineel (oudste handelsopname van een bepaald nummer) en de oorspronkelijke performers. In de praktijk betekende dat het prefereren van platen van zwarte artiesten boven de gebruikelijke witte coverversies. De vakliteratuur laat geen twijfel bestaan over de betekenis van de historische rock-'n-roll en tienermuziek (1954-1964) als wapen tegen rassenscheiding en wettelijke ongelijkheid. De hoekstenen van die periode zijn de afschaffing van segregatie op scholen (1954) en de *Civil Rights Bill* (1964).

Binnen het buitenlandse culturele bereik van de VS zorgde de Hollywoodfilm *Rock Around the Clock* voor de doorbraak van de jongerenmuziek. In Vlaanderen was het titelnummer van Bill Haley & His Comets al in 1955 een hit, net als in Amerika. Nederland volgde in 1956. Hobbymuzikanten stortten zich met de beschikbare middelen op het repertoire. In Vlaanderen bleef rock-'n-roll in deze fase pure amateursmuziek. In Nederland waren verreweg de meeste muzikanten afkomstig uit de bevolkingsgroep van voormalige inwoners van Indië/Indonesië. In het begin traden ze alleen op in besloten kring, maar al snel haakten vrienden en vriendinnen van school, sportclub, jeugdsoos en dansschool aan. Rock-'n-roll werd ook hier de brug tussen leeftijdgenoten met uiteenlopende sociale en culturele

achtergronden. Ook hier ging dat gepaard met strubbelingen, voortkomend uit wederzijds postkoloniaal ongemak.

‘HET KAN OOK EEN ONGELUK ZIJN GEWEEST’

Voor rock-'n-rollfans moet het een teleurstelling geweest zijn dat de Amerikanen voor Expo 58 hun eigen hitparadesterren thuis hadden gelaten. Elvis, de grootste van allemaal, was dienstplichtig militair en mocht om die reden niet optreden, maar alle anderen zouden een moord gedaan hebben voor zo'n kans. In plaats daarvan traden in het Amerikaans Theater artiesten op waar niemand zich een buil aan kon vallen, zoals de oude popzanger Bing Crosby, het wereldberoemde jazzorkest van Duke Ellington en de rijzende ster Harry Belafonte met zijn Caribische folksongs. Belafonte was een representant van de nieuwste (revival)trend in de Amerikaanse hitmuziek: traditionals uit het reservoir van de volksmuziek, als serieus alternatief voor rock-'n-roll. Uit die beweging zou Bob Dylan voortkomen.

Het Hawaiian Village van de Expo profiteerde van het gat dat de Amerikanen hadden gecreëerd. Hawaii stond vol in de schijnwerpers als aanstaande vijftigste staat van Amerika, maar met Hawaii zelf had de attractie weinig te maken, laat staan met de VS. Een Belg en een Nederlander zorgden voor de exploitatie, en de animatie was in handen van hostessen, muzikanten en danseressen uit Nederland die alleen al op uiterlijk geloofwaardig konden doorgaan voor Hawaiianen. Hun beheersing van het *hawaiian*-idioom was uitstekend: in Nederlands-Indië was de commerciële sound razend populair geweest, en de muziek was meegekomen met de repatrianten. Het nostalgische repertoire was nogal uit de tijd, dus zochten de exploitanten naar een rock-'n-rollband als pauzeact. Ze kwamen uit bij de Tielman Brothers, die op dat moment in Breda woonden en al een reputatie als dans- en showband hadden opgebouwd. Het duurde niet lang of zij waren de hoofdact.

“Niet iedereen was even blij met ons succes op de Expo, want op een gegeven moment zijn daar al onze spullen verbrand, alle instrumenten en versterkers, maar het kan ook gewoon een ongeluk geweest zijn”, vertelde Andy Tielman in *Rockin' Ramona*. Daarmee sloot hij *for the record* de mogelijkheid van een eigen lucifer uit. De schrijver Tjalie Robinson, hoofdredacteur en uitgever van het enige onafhankelijke repatriantenblad in Nederland, had zijn eigen bedenkingen/verdenkingen al meteen na de brand geuit. Ondanks de schrik en de onverzekerde schadepost had hij geopperd dat het misschien maar beter was zo: “Eigenlijk was ‘Hawaiian Village’ dus een Indische attractie, maar het is de vraag maar of erom valt te juichen dat Indischen een aandeel hebben in de Expo-kermis”, schreef hij in *Tong Tong* van 15 september 1958. De rel rond het Congolese Dorp van koloniaal België op de Expo (de tentoongestelde bewoners waren na beschimping vertrokken) had olie op het vuur geworpen. Het Hawaiian Village brandde af vlak na het koninklijk bezoek uit Nederland aan het hoofdterrein. Iets dergelijks was in 1938 gebeurd met het Nederlands Paviljoen op de Koloniale Tentoonstelling van Parijs.

*Rock-'n-roll werd ook in
Nederland de brug tussen
leeftijdgenoten met
uiteenlopende achtergronden*

V.l.n.r. Ponthon Tielman (1934), contrabas, later basgitaar; Andy Tielman (1936), leadgitaar en zang; Reggie Tielman (1933), bandleider, rhythmgitaar; Loulou Tielman (1938), drums, op het podium van het Hawaiian Village op een onbekende datum vóór 27 augustus 1958. Privécollectie.

*In Nederland kwamen de meeste
rock-'n-rollmuzikanten uit de
groep van voormalige inwoners
van Indië/Indonesië*

Ook in het boek *Helden van toen* (2017) blijft de oorzaak van de brand in het midden. De schrijver Harm Peter Smilde (1966), neerlandicus en muzikant, kon de *cold case* ook niet meer opnieuw rechercheren bij de Tielmannen, want alle vier de broers zijn overleden, de laatste in 2014. Met een stipendium van het Fonds voor Bijzondere Journalistieke Projecten begon Smilde aan intensief speurwerk naar de *whereabouts* van de Tielman Brothers vanaf de aankomst van de familie Tielman in Nederland tot het uiteenvallen van de oorspronkelijke band. Hij riep onder meer de hulp in van enkele muzikanten die tot de kennissenkring van de familie behoorden. Hun bijdrage is voor een deel illustratief voor de lage gunfactor onder concurrerende bands uit die tijd. Zij zetten vooral zichzelf in de schijnwerpers.

'DJAGO' WORDT TSAAR VAN DE NEDERPOP

Het pophistorische belang van dit in literair opzicht ambitieuze boek zit vooral in de details die het inzicht vergroten in de omstandigheden en de manier van werken van toen. Vader Tielman bijvoorbeeld had zijn kinderen op het podium altijd een paar jaar jonger voorgesteld dan ze waren, een beproefd trucje om indruk te maken op het publiek. Tijdens de Expo waren de Tielman Brothers tussen de negentien en vijfentwintig jaar oud. Ter vergelijking: Andy Tielman, de zanger en blikvanger, was maar een jaar jonger dan Elvis die op dat moment al miljoenen platen had verkocht en het had gemaakt in Hollywood. Smilde breekt steen voor steen de mythische muur rond de Tielman Brothers af. Als *man on a mission* brengt hij een bezoek aan het Expo-terrein, stelt zich voor hoe de Tielman Brothers er rondgelopen hebben, hoort hun muziek in zijn hoofd, en ziet de brand voor zich. De transformatie van de broers van verlegen beginners in het rock-'n-rollidoom naar ware podiumtjggers, met de brand als keerpunt, is een boeiende verhaallijn, een rock-'n-rollsprookje, compleet met seks en verraad. Hier volgt de korte versie.

Andy Tielman had op de Expo zijn oog laten vallen op een jongedame uit Brussel, mogelijk een hostess, en de enige dochter van een welgestelde zakenman. Ze kregen verkering. In de cultuur waarin hij was opgegroeid, was hij nu de *djago*, het haantje, de jongeman die met zijn serenade het onbereikbaar geachte meisje voor zich wint en niet meer los wil laten. Smilde heeft de huwelijksfoto's. Dan, de brand. Andy's kersverse schoonvader regelde en betaalde alles wat de muzikanten nodig hadden om verder te kunnen gaan in het Palladium, een podium elders op het terrein. Met hun fonkelnieuwe Gibson-gitaren en versterkers rechtstreeks uit de VS, en hun smetteloze *dinner jackets*, hadden ze tot in de puntjes de uitstraling van professionele musici. De volgende stap was een eigen single. Onder de hoede van een ondernemende Brusselaar met gevoel voor rock-'n-roll namen ze 'Rock Little Baby of Mine' op, de eerste rock-'n-rollsingle van een band met de Nederlandse nationaliteit. Andy kreeg als enige een aparte naamsvermelding op de hoes.

De set-up in België van Andy Tielman uit Indonesië als godfather van de rock-'n-roll in Nederland zou een halve eeuw later leiden tot het publiekelijk kronen van de

djago als eerste tsaar van de nederpop. Maar in 1958 zat Nederland echt niet te wachten op de Tielman Brothers. Zij zelf hadden er ook niet veel zin in om terug te gaan, zeker Andy niet. De oplossing diende zich vanzelf aan. Een paar invloedrijke Duitse mediamannen hadden de broers in Brussel aan het werk gezien. Op hun voorpraak werd de band uitgenodigd voor een cameo in de schlagerfilm *Paprika*. Bij de première in januari 1959 in München maakten ze hun livedebuut bij de oosterburen. Ook maakten ze van de gelegenheid gebruik om zich te oriënteren op de professionele mogelijkheden voor de band. In mei van dat jaar werd Andy vader van zoon Rocky. Zijn schoonvader, die zoveel had gedaan voor de cruciale doorstart, wees hem op zijn plichten als gezinshoofd. De keus was snel gemaakt. Andy verliet vrouw en kind en Brussel en keek niet meer om.

Op 23 januari 1960 waren de Tielman Brothers voor het eerst op de Nederlandse televisie. Ze stonden in de *Weekendshow*, gepresenteerd door de komiek Johnny Kraaykamp. Iedereen kan nu op YouTube zien hoe on-Nederlands goed hun optreden was, maar de landelijke pers deed het af als “ritmisch lawaai”, “visuele onzin”, “zenuwachtig en onbegrijpelijk gehuppel en gekronkel”, met als eindoordeel: “een mislukking”. Televisiedame Mies Bouwman zou een kwinkslag hebben gemaakt over een stelletje apen, als in snotapen, brutale jongens, maar zo vatten de broers het niet op.

Ze besloten hun heil definitief in Duitsland te zoeken. Daar bestond al een wijdvertakt netwerk van muziekcafés en nachtclubs waar beroepsmuzikanten goede week- en maandcontracten konden krijgen. Bovendien was het land bezaaid met Amerikaanse militaire bases waar vele tienduizenden dienstplichtigen zaten die in hun vrije tijd uitgingen in lokale bars om hun eigen muziek te horen. Het succes van de Tielman Brothers in Duitsland sprak enorm tot de verbeelding van een groeiend aantal rock-'n-rollbandjes in Nederland. Hoge gages, meisjes bij de vleet, dikke auto's, dure horloges, opzichtige sieraden, blitse outfits, *Schau machen*: de stoere verhalen gingen over alles behalve de muziek zelf.

EEN OMSTREDEN ETIKET

Tegenwoordig is het voor popmuzikfans moeilijk voor te stellen, maar destijds fungeerde rock-'n-roll als pure dansmuziek. Vanuit de westerse (witte) traditie werd er weinig of geen artistieke waarde aan toegekend, hoe inventief en virtuoos en uniek individuele muzikanten ook konden zijn. Smilde laat de reputatie van de Tielman Brothers als showband intact, en hij gaat uitgebreid in op de van Andy Tielman

Destijds fungeerde rock-'n-roll als pure dansmuziek.

De westerse (witte) traditie kende er amper artistieke waarde aan toe

bekende *customizing* (aanpassen aan individuele wensen) van gitaren en versterkers, maar hij zet vraagtekens bij de legendarische betekenis van de band voor de Nederlandse popmuziek. De twijfel laat hij voeden door de informanten met wegwuifcitataten in de trant van “je dacht toch zeker niet...”, en “kom op zeg...”. De kritische lezer – gehandicapt door het ontbreken van een register in deze dikke pil – krijgt juist steeds meer reden om te geloven in de iconische status van de Tielman Brothers, inclusief de *touch of genius* in de persoon van Andy. Hun verhaal is rock-'n-roll, met alles erop en eraan.

De stroming van de rock-'n-rollbands van postkoloniale nieuwkomers werd in 1963 voor het eerst expliciet benoemd in de nationale dagbladvelders door de Surinaamse journalist Jozef Slagveer. Een jaar later zetten de Beatles de chronometer van de pop op nul en ging de nieuwe generatie vol voor de beatcultuur. Eigen (zelfgeschreven) muziek werd een must. De dansbaarheid werd een bijzaak. Zo kreeg de beatmuziek wel al snel artistieke waardering. In die voor “oude” rock-'n-rollers lastige periode breidde de immer professionele Andy Tielman zijn zangrepertoire uit met covers van Duitse schlagers en romantische ballads uit het Amerikaanse songbook. De meeste mindere goden namen een dagbaan en speelden alleen nog in hun vrije tijd. Toen de Tielman Brothers in de zomers van 1965 en 1966 een reeks optredens (voorprogramma's!) verzorgden in het Palais de Danse van het Kurhaus in Scheveningen, hoorden de beatfans muziek die, hoe goed gespeeld ook, hopeloos uit de tijd was. Ook kleur speelde mee bij de beleving van authenticiteit in de nieuwe hitparadesound.

De kleur van de beatmuziek was wit, en die van de rockmuziek vervolgens ook. Enkele informanten van Smilde gaan met terugwerkende kracht in op het postkoloniale ongemak dat zij destijds hebben ondervonden. Ze gaan zover dat ze het etiket indorock – door platenverzamelaars geïntroduceerd om de bedoelde stroming achteraf te kunnen identificeren en classificeren – als malicieus bestempelen, opzettelijk neerbuigend. Zo ervaren zij het, als oudste generatie die nog in de kolonie (per definitie een racistische context) is geboren en getogen. Voor de jongere generaties is “Indo” een geuzennaam en etnische profilering het middel bij uitstek om uitingen van eigen cultuur – waarvan de historische indorock een opvallend element is, óók strikt muzikaal – te benoemen. Zo is de erkenning van de pionierende bijdrage van repatrianten aan de Nederlandse popmuziekgeschiedenis gewaarborgd. Een maatschappelijke “Zwarte-Pietdiscussie” is dan ook uitgebleven.

STROOMVERSNELLING

De link van Expo 58 met eigentijdse levende muziek is in België op een andere, concrete en creatieve manier gereactiveerd. In 2017 verscheen op het onafhankelijke label Lemonade Records het project *Sue Avenue's Studio 58, live at Expo 58*. Op initiatief van Pieter Santens en Hannes Ledoux deden in totaal elf muzikanten – naast Sue Avenue ook de wereldmuziekband Compro Oro en deejayteam Big Whoop – mee aan sessies in een bijzondere ruimte: de grote zaal van het Amerikaans Theater, het enige podium van de Expo dat er nog staat.

De combinatie van ruimtelijkheid en reputatie miste zijn uitwerking op de improviserende muzikanten niet. Uit drie weekends samenspelen kwam negen uur opgenomen muziek voort. Een selectie daarvan kwam uit op geluidsdrager en internet. De boodschap is impliciet: avontuurlijke muziek bevrijdt zelfdenkende makers en luisteraars van alle leeftijden en achtergronden uit de hokjes die de muziekindustrie heeft (dicht) getimmerd. De zee van mogelijkheden van nu bestaat bij de gratie van de ontwikkeling die in 1958 tijdens de Expo in een stroomversnelling kwam.

Het project van Studio 58 vestigde ook opnieuw de aandacht op de leegstand van het Amerikaans Theater. Onder andere de krant *De Morgen* besteedde er uitgebreid aandacht aan. In 2012 is de Vlaamse openbare omroep vertrokken uit het slecht onderhouden gebouw. Sindsdien zijn de mogelijkheden van de zaal als overloop van de Brusselse poptempel Ancienne Belgique onderwerp van onderzoek en overleg. Als het verhaal van de oerknal van Expo 58 kan helpen de popmuziekfunctie ter plaatse te reanimeren: des te mooier.

De muziek van de Tielman Brothers is te beluisteren via YouTube.

Daar is ook het filmpje te vinden van hun eerste televisieoptreden.

De muziek van Studio 58 is te beluisteren op: oye-records.com/releases/studio-58-live-at-expo-58

PUBLICATIES

LUTGARD MUTSAERS, *Rockin' Ramona. Een gekleurde kijk op de bakermat van de nederpop*, SDU, Den Haag, 1989.

HARM PETER SMILDE, *Helden van toen. The Tielman Brothers en de Nederlandse rock-'n-roll 1957-1967*, SWP, Amsterdam, 2017.

Van dezelfde auteur verscheen in het mei-juninummer (2018) van *Geschiedenis Magazine* een bijdrage over de Indische/Indonesische jeugdijaren van de gebroeders Tielman en hun zus Jane.